

TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH VỀ VĂN HÓA GIÁO DỤC VÀ SỰ VẬN DỤNG CỦA ĐẢNG TA TRONG VĂN KIẾN ĐẠI HỘI ĐẠI BIỂU TOÀN QUỐC LẦN THỨ XI

NGUYỄN NGỌC DUNG ⁽¹⁾

Cửu tịch Hồ Chí Minh - lãnh tụ kính yêu của dân tộc ta - là một người am hiểu rất sâu sắc, toàn diện về văn hóa và vai trò của văn hóa đối với tiến trình phát triển xã hội. Sinh thời trong quá trình lãnh đạo cách mạng, Hồ Chí Minh luôn quan tâm nghiên cứu về văn hóa, tìm hiểu đặc trưng cũng như sức mạnh của từng lĩnh vực văn hóa. Trong số những lĩnh vực của văn hóa, Hồ Chí Minh thường đề cập tới văn hóa giáo dục. Đây là lĩnh vực mà Người để nhiều tâm huyết và đưa ra những quan điểm rất có giá trị có tính định hướng cho việc xây dựng nền giáo dục của nước Việt Nam độc lập.

Sau khi tìm ra con đường cứu nước đúng đắn cho dân tộc, Hồ Chí Minh đã bỏ ra nhiều công sức để phân tích nền giáo dục phong kiến và nền giáo dục thực dân. Nghiên cứu nền giáo dục phong kiến, Người khẳng định đó là nền giáo dục từ chương, kinh viện, xa rời thực tế, coi kinh sách của thánh hiền là đỉnh cao của tri thức. Nền giáo dục đó chỉ hướng tới đào tạo nên mẫu người là những kẻ sĩ, người quân tử, bậc trượng phu, xa lạ với những người bình dân và hoàn toàn tước bỏ quyền học hành của người phụ nữ... Đối với nền giáo dục thực dân, Người vạch trần bản chất xấu xa của nó: Đó là một nền "giáo dục đồi bại, xảo trá và nguy hiểm hơn cả sự dốt nát"¹. Để phục vụ cho mưu

đồ thống trị của mình chủ nghĩa thực dân đã xây dựng ở các nước thuộc địa một nền giáo dục "ngu dân", "nhồi sọ". Trong nền giáo dục đó sự thiếu hụt về trường học được thay thế bằng những nhà thổ, tiệm hút thuốc phiện và ty rượu. Nó chỉ dạy người hàn xứ một lòng "trung thực" giả dối, chỉ dạy cho họ biết sùng bái những kẻ mạnh hơn mình, dạy cho thanh niên yêu một tổ quốc không phải tổ quốc của mình"². Thông qua nhiều bài viết sâu sắc, Hồ Chí Minh đã phân tích rất kỹ nền giáo dục phong kiến và vạch rõ bản chất của nền giáo dục thực dân, qua đó thức tỉnh nhân dân Việt Nam và nhân dân các nước thuộc địa vùng dậy đấu tranh để giành độc lập, xây dựng một nền giáo dục phục vụ cho lợi ích chính đáng của nhân dân nước mình.

Dưới sự lãnh đạo đúng đắn của Đảng Cộng sản Việt Nam và lãnh tụ Hồ Chí Minh, tháng 8/1945 nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa ra đời. Chính quyền cách mạng non trẻ đứng trước nhiều nhiệm vụ cấp bách mang tính sống còn của dân tộc trong đó có một nhiệm vụ hết sức quan trọng không thể chậm trễ là xây dựng ngay một nền giáo dục mới - nền giáo dục của một nước Việt Nam độc lập. Khẳng định tầm quan trọng của vấn đề này, Hồ Chí Minh chỉ

¹ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB. Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.1, tr.399

² Hồ Chí Minh. *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.1, tr.399

rõ: “Chúng ta có nhiệm vụ cấp bách là phải giáo dục lại nhân dân chúng ta. Chúng ta phải làm cho dân tộc chúng ta trở nên một dân tộc dũng cảm, yêu nước, yêu lao động, một dân tộc xứng đáng với nước Việt Nam độc lập³”. Với nhận thức đúng đắn đó, trong quá trình lãnh đạo cách mạng Việt Nam sau này trên cương vị lãnh tụ cao nhất của Đảng và Nhà nước, Hồ Chí Minh luôn quan tâm định hướng và chỉ đạo việc xây dựng nền văn hóa giáo dục mới của nước Việt Nam độc lập. Tư tưởng của Người về văn hóa giáo dục được thể hiện tập trung ở một số vấn đề cơ bản sau:

Thứ nhất, Hồ Chí Minh cho rằng: Mục tiêu của văn hóa giáo dục là thực hiện cả ba chức năng của văn hóa bằng dạy học.

Theo Hồ Chí Minh, dạy và học là để mở mang dân trí, nâng cao kiến thức, bồi dưỡng tư tưởng đúng đắn, tình cảm cao đẹp và những phẩm chất trong sáng, phong cách lành mạnh cho nhân dân. Người chỉ rõ: “Trường học của chúng ta là trường học của chế độ dân chủ nhân dân, nhằm mục đích đào tạo những công dân và cán bộ tốt, những người chủ tương lai tốt của nước nhà⁴”. Sự khác biệt của nền giáo dục chúng ta so với nền giáo dục của chế độ thực dân phong kiến là ở chỗ chúng ta học không phải để “thăng quan, phát tài” mà “học để làm việc, làm người, làm cán bộ. Học để phụng sự Tổ quốc, phụng sự nhân dân⁵”. Trong nền giáo dục của nước Việt Nam mới, một trong những mục tiêu trọng yếu mà Hồ Chí Minh thường nhấn mạnh là phải đào tạo được những lớp người kế tục sự nghiệp cách mạng, xây dựng đất nước giàu mạnh và văn minh. Nhân ngày khai trường đầu tiên của nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa, Bác đã viết thư gửi cho học sinh

cả nước. Người đã căn dặn các em học sinh rất tâm huyết rằng: “Non sông Việt Nam có trở nên tươi đẹp hay không, dân tộc Việt Nam có bước tới đài vinh quang để sánh vai với các cường quốc năm châu được hay không, chính là nhờ một phần lớn ở công học tập của các em⁶”. Sau này trong buổi nói chuyện tại lớp học chính trị của giáo viên cấp II, quan điểm trên của Người tiếp tục được khẳng định lại, Người nói: “Vi lợi ích mười năm thì phải trồng cây, vì lợi ích trăm năm thì phải trồng người⁷”. Rõ ràng Người đã đặt vấn đề “trồng người”, vấn đề đào tạo lớp người kế tục tương lai đất nước như một chân lý tất yếu của cách mạng.

Cùng với việc đào tạo lớp người kế tục sự nghiệp cách mạng, một mục tiêu quan trọng khác của văn hóa giáo dục mà Hồ Chí Minh rất quan tâm là “mở mang dân trí”. Theo Người, “mở mang dân trí” phải bắt đầu từ việc xóa mù chữ, chống giặc đói, nâng cao dân trình độ dân trí của nhân dân. Dưới sự chỉ đạo trực tiếp của Người, phong trào xóa nạn mù chữ, chống giặc đói, bình dân học vụ, bổ túc văn hóa, đào tạo trí thức mới đã đem lại những thành tựu rực rỡ cho nền giáo dục mới, góp phần hiệu quả vào sự nghiệp kháng chiến, kiến quốc giai đoạn 1945-1954 và cho công cuộc đấu tranh thống nhất nước nhà.

Thứ hai, Hồ Chí Minh cho rằng phải tiến hành cải cách giáo dục để xây dựng một hệ thống trường, lớp với chương trình, nội dung dạy và học thật khoa học, thật hợp lý, phù hợp với những bước phát triển của cách mạng.

Nội dung giáo dục theo Hồ Chí Minh phải toàn diện, bao gồm cả văn hóa, chính trị, khoa học - kỹ thuật, chuyên môn, nghiệp vụ. Nói chuyện với thanh niên, Bác nhắc nhở: “Các cháu phải cố gắng học tập kỹ thuật, văn hóa, chính trị... Nếu không học văn hóa, không có

³ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.4, tr 8

⁴ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.8, tr 80

⁵ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.5, tr 684

⁶ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.4, tr 33

⁷ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.9, tr 222

trình độ văn hóa thì không học được kỹ thuật, không học tập được kỹ thuật thì không theo kịp được nhu cầu kinh tế nước nhà; nhưng phải chú ý học chính trị, vì nếu chỉ học văn hóa, kỹ thuật mà không có chính trị thì như người nhắm mắt mà đi⁸. Kiến thức toàn diện đó là điều kiện để phát huy và nâng cao năng lực làm chủ cho nhân dân.

Học chính trị theo Hồ Chí Minh là học chủ nghĩa Mác-Lênin, đường lối, quan điểm của Đảng để hiểu rõ nhiệm vụ cách mạng, xây dựng cho mình một phương pháp nhận thức đúng đắn từ đó vững tin vào lý tưởng cách mạng, tránh được sai lầm, vấp ngã. Muốn thực hiện được điều đó, Hồ Chí Minh yêu cầu phải học một cách sáng tạo, tránh giáo điều. Người chỉ rõ: Học chủ nghĩa Mác-Lênin là: "Học tập cái tinh thần xử trí mọi việc đối với mọi người và đối với bản thân mình, là học những chân lý phổ biến của chủ nghĩa Mác-Lênin để áp dụng một cách sáng tạo vào hoàn cảnh thực tế của nước ta"⁹.

Bên cạnh đó cũng rất cần phải học tập khoa học, kỹ thuật, bởi chúng ta đang sống trong một thời đại mà cuộc cách mạng khoa học và công nghệ hiện đại đang tiến như vũ bão, loài người đang vận dụng những thành tựu kỳ diệu của khoa học, kỹ thuật, công nghệ để đẩy mạnh sản xuất và cải tạo nhanh chóng bộ mặt của thế giới. Động viên, khuyến khích thanh niên hăng hái học tập, lao động, Bác nhấn mạnh: "Thời đại của chúng ta bây giờ là thời đại của vệ tinh nhân tạo...thời đại xã hội chủ nghĩa, thời đại anh hùng... Vậy Bác mong các cháu cũng làm người thanh niên anh hùng trong thời đại anh hùng"¹⁰.

Thứ ba, theo Hồ Chí Minh học phải đi đôi

với hành, giáo dục kết hợp với lao động sản xuất, với cuộc đấu tranh xã hội, nhà trường gắn liền với xã hội, đồng thời coi trọng tự đào tạo.

Đây là một cuộc cách mạng trong lĩnh vực "trồng người" của Hồ Chí Minh, là đặc trưng cơ bản của nền giáo dục mới để phân biệt với nền giáo dục phong kiến, thực dân. Quá trình giáo dục theo Hồ Chí Minh phải đặt trong mối quan hệ biện chứng giữa học và hành, nói rộng ra là mối quan hệ biện chứng giữa lý luận và thực tiễn. Bác vạch rõ: "Lý luận phải đem ra thực hành. Thực hành phải nhắm theo lý luận. Lý luận cũng như cái tên (hoặc viên đạn). Thực hành cũng như cái đích để bắn. Có tên mà không bắn hoặc bắn lung tung cũng như không có tên"¹¹. Chỉ ra mối quan hệ giữa lý luận và thực tiễn, Người khẳng định: "Lý luận cốt để áp dụng vào thực tế. Chỉ học thuộc lòng để đem lời thiên hạ thì lý luận ấy cũng vô ích"¹².

Không chỉ gắn học với hành, lý luận với thực tiễn, Hồ Chí Minh còn nhấn mạnh phải kết hợp giáo dục với lao động sản xuất, với cuộc đấu tranh xã hội. Theo Người: "Một người học xong đại học, có thể gọi là trí thức. Song y không biết cày ruộng, không biết làm công, không biết đánh giặc, không biết làm nhiều việc khác. Nói tóm lại, công việc thực tế y không biết gì cả. Thế là y chỉ có trí thức một nửa. Trí thức của y là trí thức học sách, chưa phải trí thức hoàn toàn"¹³. Khi đề cập đến mối quan hệ giữa nhà trường và xã hội trong giáo dục, Người cũng chỉ rõ: Nhà trường gắn với xã hội chính là sự phối hợp thống nhất ở cả ba khâu gia đình, nhà trường và xã hội. Giáo dục nhà trường dù tốt mấy nhưng thiếu giáo dục trong gia đình và ngoài xã hội thì kết quả cũng

⁸ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.8, tr.221

⁹ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.9, tr.292

¹⁰ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.9, tr.174

¹¹ Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2000, t.5, tr.235

¹² Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2002, t.9, tr.554

¹³ Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện ĐHĐBTQ lần thứ XI*, Nxb CTQG, H, 2011, tr.153, 154

không hoàn toàn. Hồ Chí Minh cũng rất coi trọng và đề cao vấn đề tự học, tự đào tạo. Theo Người, đây là biện pháp tốt nhất để nâng cao trình độ hiểu biết, đáp ứng yêu cầu, nhiệm vụ cách mạng: “Nếu không chịu khó học thì không tiến bộ được... Không chịu học thì lạc hậu; mà lạc hậu là bị đào thải, tự mình đào thải mình”¹⁴. Để tự học đạt kết quả, Người cho rằng mỗi người phải xác định được mục đích, động cơ học tập đúng đắn. Phải học với thái độ nghiêm túc, khiếm tốn thật thà, không dấu dốt. Đồng thời trong học tập, phải tránh kiêu ngạo, tự phụ, tự mãn vì đó là kẻ thù số một của học tập. Mỗi người phải xây dựng cho mình một phương pháp học tập đúng đắn, phải biết cách học: học ở thư viện, ở sách báo, học bạn bè, đồng nghiệp, học ở mọi lúc, mọi nơi.

Tóm lại, những quan điểm cơ bản trên của Hồ Chí Minh về văn hóa giáo dục là một hệ thống quan điểm rất phong phú và hoàn chỉnh. Hơn nửa thế kỷ qua, những quan điểm đó của Người đã được thực hiện và đem lại những thành tựu đáng tự hào cho nền giáo dục Việt Nam. Trong bối cảnh hiện nay, trước những yêu cầu, đòi hỏi của sự nghiệp xây dựng và bảo vệ tổ quốc trong thời kỳ đẩy mạnh công nghiệp hóa, hiện đại hóa đất nước, việc xây dựng một nền giáo dục Việt Nam vững mạnh, ngang tầm nhiệm vụ cách mạng đang được đặt ra như một đòi hỏi khách quan. Những năm vừa qua, cùng với sự nỗ lực của toàn Đảng, toàn dân nền giáo dục nước ta đã đạt được nhiều thành tựu quan trọng. Cụ thể: “Đổi mới giáo dục đạt một số kết quả bước đầu. Chi ngân sách nhà nước cho giáo dục, đào tạo đạt trên 20% tổng chi ngân sách; việc huy động các nguồn lực xã hội cho giáo dục, đào tạo, phát triển giáo dục, đào tạo ở vùng sâu, vùng xa, vùng khó khăn, vùng đồng bào dân tộc thiểu số được quan tâm. Quy mô giáo dục tiếp tục

được phát triển. Đến năm 2010, tất cả các tỉnh, thành phố đã đạt chuẩn phổ cập giáo dục trung học cơ sở. Tỷ lệ lao động qua đào tạo tăng, năm 2010 đạt 40% tổng số lao động đang làm việc. Hoạt động nghiên cứu, ứng dụng tiến bộ khoa học công nghệ được đẩy mạnh, góp phần thúc đẩy phát triển kinh tế - xã hội”¹⁵. Tuy nhiên trước những tác động của mặt trái cơ chế thị trường và các yếu tố khách quan khác, giáo dục và đào tạo vẫn còn tồn tại nhiều yếu kém cần phải khắc phục đó là: chất lượng giáo dục và đào tạo còn thấp, nội dung, chương trình dạy học ở nhiều bậc học chưa thật sự hợp lý, chất lượng đội ngũ giáo viên ở các vùng, miền còn có sự chênh lệch, bệnh thành tích trong giáo dục và những tiêu cực trong thi cử vẫn còn tồn tại... Đánh giá về những hạn chế này, Văn kiện Đại hội Đại biểu toàn quốc lần thứ XI của Đảng vạch rõ: “Chất lượng giáo dục và đào tạo chưa đáp ứng yêu cầu phát triển, nhất là đào tạo nguồn nhân lực trình độ cao vẫn còn hạn chế, chưa chuyển mạnh sang đào tạo theo nhu cầu của xã hội. Chưa giải quyết tốt mối quan hệ giữa tăng số lượng, quy mô với nâng cao chất lượng, giữa dạy chữ và dạy người. Chương trình, nội dung, phương pháp dạy và học lạc hậu, đổi mới chậm; cơ cấu giáo dục không hợp lý giữa các lĩnh vực, ngành nghề đào tạo; chất lượng giáo dục toàn diện giảm sút chưa đáp ứng được yêu cầu của sự nghiệp công nghiệp hóa, hiện đại hóa. Quản lý nhà nước về giáo dục còn bất cập. Xu hướng thương mại hóa và sa sút đạo đức trong giáo dục khắc phục còn chậm, hiệu quả thấp đang trở thành nỗi bức xúc của xã hội”¹⁶. Trong bối cảnh lịch sử mới, trước những yêu cầu, đòi hỏi của sự phát triển đất nước trong những thập niên đầu của thế kỷ XXI, Đảng ta tiếp tục khẳng định: “Phát triển giáo dục là quốc sách hàng đầu. Đổi mới căn bản, toàn diện nền giáo dục Việt

¹⁴ Đảng Cộng sản Việt Nam *Văn kiện DHĐBTQ lần thứ XI*, Nxb CTQG, H, 2011, tr 167, 168

¹⁵ Đảng Cộng sản Việt Nam *Văn kiện DHĐBTQ lần thứ XI*, Nxb CTQG, H, 2011, tr 130, 131

Nam theo hướng chuẩn hóa, hiện đại hóa, xã hội hóa, dân chủ hóa và hội nhập quốc tế, trong đó đổi mới cơ chế quản lý giáo dục, phát triển đội ngũ giáo viên và cán bộ quản lý là khâu then chốt. Tập trung nâng cao chất lượng giáo dục, đào tạo... Đổi mới cơ chế tài chính giáo dục. Thực hiện kiểm định chất lượng giáo dục, đào tạo ở tất cả các bậc học. Xây dựng môi trường giáo dục lành mạnh, kết hợp chặt chẽ giữa nhà trường với gia đình và xã hội"¹¹.

Văn dung sáng tạo những quan điểm cơ bản của Hồ Chí Minh về văn hóa giáo dục và từ thực tiễn nền giáo dục của nước hiện nay, Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ XI cũng đã đưa ra những phương hướng chủ yếu để phát triển nền giáo dục nước nhà đó là: Tiếp tục đổi mới chương trình, nội dung, phương pháp dạy và học, phương pháp thi, kiểm tra theo hướng hiện đại; nâng cao chất lượng giáo dục toàn diện, đặc biệt coi trọng giáo dục lý tưởng, đạo đức, lối sống và tác phong công nghiệp; xây dựng đội ngũ giáo viên đủ về số lượng, đáp ứng yêu cầu về chất lượng; đề cao trách nhiệm của gia đình và xã hội phối hợp chặt chẽ với nhà trường trong giáo dục thế hệ trẻ; quan tâm đầu tư cơ sở vật chất - kỹ thuật cho các cơ sở giáo dục, đào tạo, hướng tới xây dựng một số cơ sở giáo dục, đào tạo đạt trình độ quốc tế; coi trọng phát triển nguồn nhân lực chất lượng cao, đẩy mạnh đào tạo nghề theo nhu cầu phát triển của xã hội... Trong công tác quản lý giáo dục, Đảng ta tiếp tục nhấn mạnh: Phải đổi mới cơ chế quản lý, giáo dục đào tạo trên tinh thần

tăng cường tính tự chủ, tự chịu trách nhiệm của các cơ sở giáo dục, đào tạo; làm tốt công tác xây dựng quy hoạch, kế hoạch phát triển, quản lý mục tiêu, chất lượng giáo dục, đào tạo; phát triển hệ thống kiểm định và công bố công khai kết quả kiểm định chất lượng giáo dục, đào tạo; tăng cường công tác thanh tra, kiểm quyết khắc phục các hiện tượng tiêu cực trong giáo dục, đào tạo; hoàn thiện cơ chế, chính sách xã hội hóa giáo dục, đào tạo; nâng cao hiệu quả hợp tác quốc tế trong giáo dục, đào tạo.

Những phương hướng nêu trên nằm trong một chỉnh thể thống nhất thể hiện nhân thức sâu sắc của Đảng đối với tư tưởng Hồ Chí Minh về văn hóa giáo dục cũng như sự nghiệp phát triển giáo dục, đào tạo nước nhà trong tình hình mới. Nó đòi hỏi phải được tiến hành đồng bộ trên cơ sở nắm vững vị trí, vai trò của từng phương hướng. Thực hiện tốt những phương hướng trên một mặt vừa giải quyết được những hạn chế còn tồn tại trong giáo dục, đào tạo ở nước ta hiện nay, mặt khác sẽ tạo ra nguồn động lực to lớn thúc đẩy sự nghiệp giáo dục, đào tạo phát triển đáp ứng yêu cầu, đòi hỏi của đất nước trong thời kỳ công nghiệp hóa, hiện đại hóa. Đó cũng chính là cơ sở để chúng ta từng bước thực hiện thắng lợi mong muốn của Chủ tịch Hồ Chí Minh lúc sinh thời về việc xây dựng và hoàn thiện một nền giáo dục mới - nền giáo dục của một nước Việt Nam độc lập và xã hội chủ nghĩa.¹²

